

Stadmakers Rotterdam

**Connectiviteit,
common grounds,
contract**

Arie Lengkeek

Rotterdam Stadmakers

Connectivity
common grounds,
contract

Arie Lenshoek

Hoe schalen initiatiefnemers op tot *game changers*? Hoe ontsijgen projecten en initiatieven zichzelf en worden ze strategisch van betekenis voor stad en stedelijkheid? Hoe vergroten we het vermogen van de stad om te leren vanuit bestaande praktijken? Die drie vragen zijn leidend voor de Rotterdamse praktijk waaraan AIR bouwt, als Rotterdams centrum voor architectuur en stadsontwikkeling. Als culturele instelling staan we midden in het rijke speelveld van actoren die vormgeven aan de stedelijke ruimte. Het publieke domein van de stad is ons perspectief: dat wat van iedereen in het algemeen is, en van niemand in het bijzonder. In dit essay schetsen we hoe we hierin in de afgelopen jaren onze rol hebben ingevuld in een geheel eigen, Rotterdamse stadscultuur. Daarin is, van oudsher, veel ruimte en waardering voor het private initiatief en ondernemerschap dat zich verbindt met stedelijke ambities. Juist in de huidige periode van fundamentele herschikking en heronderhandeling van het publieke, is dit een vitaal perspectief. Dat komt echter niet vanzelf tot stand: het vraagt om een consequent bouwen aan verbindingen tussen spelers, aan het vormen van gedeelde agenda's en aan manieren om dat ook te verankeren en bestendigen. Dit essay schetst ons werk daarin, en geeft zo zicht op een zich steeds verder ontfouwende, Rotterdamse praktijk van stadmaken.

PRIVAAT INITIATIEF MET

MEERWAARDE VOOR DE STAD

Rotterdam kent een rijke traditie van privaat initiatief dat zich verbindt met de ruimtelijke ontwikkeling van de stad, van architectuur tot stadsontwerp. Toen AIR in 2001 als lokaal

architectuurcentrum werd opgericht, is het voortbouwen in die traditie van privaat initiatief en opdrachtgeverschap als één van de opdrachten meegegeven door het toenmalige stadsbestuur. Daaraan is de naam Van der Leeuwkring meegegeven: een verwijzing naar

Kees van der Leeuw, opdrachtgever van de Van Nellefabriek (inmiddels Unesco Werelderfgoed) en direct betrokken bij het Basisplan en de naoorlogse wederopbouw van de stad, als productiemachine voor de moderne tijd. Zo'n klinkende naam biedt inspiratie én is sturend; niet alleen terugblikkend op de lange en diepe Rotterdamse traditie van privaot ondernemerschap, juist ook in de recente veranderingen in het speelveld van opdrachtgevers, initiatiefnemers en stadmakers. Kijk maar mee in een kleine geschiedenis in drie stappen van de afgelopen jaren van de Van der Leeuwkring.

Contramal

Aanvankelijk vertrok de Van der Leeuwkring als netwerk van betrokken Rotterdamse opdrachtgevers. Op zoek naar een gedeelde agenda kwamen we al snel uit op het publieke domein, de publieke ruimte als 'contramal' van de gebouwde omgeving.

De kring werd actief als een netwerk van formele partijen die op bestuurdersniveau informeel met elkaar wilden leren. Onderling 'kijken in de keuken' werd in het programma gecombineerd met de wens een publiek programma als cadeau aan de stad terug te geven. De bijbehorende focus was, vanuit het publiek domein, op het formuleren van *business cases* van waardecreatie. Private middelen voor het publiek domein vragen om denken in waardeketens, in de uitwisseling tussen verschillende waarden. Met de Van der Leeuwkring als uitnodigende partij werden gezamenlijke arena's van gedeeld belang georganiseerd, bijvoorbeeld in het 'Rondje Rijnhaven', dat private ontwikkelingen van de kades Wilhelminapier en het tegenovergele-

gen Katendrecht letterlijk rond één tafel bijeenbracht. Dat opende een nieuw denkraam op het gezamenlijk bouwen aan publieke ruimte, op de lange en de korte termijn. Naast het vastgoed ging het om de programmatische dragers, de partijen die leven en stedelijkheid brengen, zoals bijvoorbeeld het Theater Walhalla dat zich in de oude Fenixloods aan de Rijnhaven wilde vestigen. De essaybundel *Stedelijkheid als rendement*¹, die met de kring in 2008 is samengesteld, geeft een rijk tijdsbeeld van dit denken.

Initiatief

In het programma rond de Van der Leeuwkring groeide de behoefte om, voorbij het vastgoed, het zicht te verbreden op programmatische dragers/ ondernemers in de stad: privaot initiatief. Kees van der Leeuw was immers ook geen ontwikkelaar of bouwer, maar ondernemer in koffie, thee en tabak. Als spiegelbeeld van een jaarlijkse internationale *Guest Urban Critic* die expertise van buiten bracht, werd de Van der Leeuwprijs ingesteld om de goede verhalen uit de stad zelf op te diepen en op het schild te heffen.² Voor de Van der Leeuwprijs werd gezocht naar 'private initiatieven met meerwaarde voor de stad'. De laureaten door de jaren heen geven een mooi beeld van de snelle verandering die het werken aan de stad sinds 2008 kenmerkt. De Van der Leeuwprijs richtte zich op het verbinden van de netwerken van de Van der Leeuwkring met de praktijk en expertise van 'initiatiefnemers' in de stad. De inzet was deze initiatieven hiermee te helpen en te ondersteunen in ondernemerschap en de bestending voorbij de initiatieffase. De tweede editie van

de prijs werd toegekend aan Theater Walhalla, voor hun ondernemerschap dat het draaien van een theater ver ontsteeg. Diverse partijen uit de kring waren inmiddels ook als sponsor verbonden met het Theater, zowel ontwikkelaars als de woningcorporatie.

De Van der Leeuwprijs heeft in de zes edities die ze gekend heeft een groeiende betekenis gehad. Aanvankelijk in het ontdekken en duiden van al wat er leeft in de humuslaag van de stad. Toen die 'scoutfunctie' door allerlei andere verzamelaars en intermediairs werd overgenomen, kreeg de prijs vooral een rol in het honoreren en vieren van belang en betekenis. Werken *in* de stad kreeg via de Van der Leeuwprijs betekenis als werken *aan* de stad.

Stadmakers

In 2014 is die beweging nog verder doorgezet. Dat jaar is de eerste editie van het Stadmakerscongres georganiseerd, dat de private partijen van de Van der Leeuwkring, stedelijke actoren, cultuurmakers, initiatiefnemers en de gemeentelijke diensten op voet van gelijkwaardigheid bijeenbrengt. Niet als congrespubliek, maar als experts die ieder hun eigen verhaal en ervaring meebrengen. Het congres maakte een gelijkwaardig speelveld voor spelers in verandering en voor nieuw opkomende spelers: allen stadmakers. Het programmeerde projecten en kwesties die van belang zijn voor het vak en de stedelijke ruimtelijke agenda. Voorbij 'top-down' of 'bottom-up' werd gewerkt vanuit een nieuw denkraam, dat gaat over connectiviteit tussen actoren, en om gezamenlijk 'leren door doen'. Wederzijdse herkenning als stadmaker, het leggen van dwarsverbindingen in het

netwerk, het woorden kunnen geven aan eigen spanningen, en de ontmoeting met Rotterdamse stadmakers, bestuurders, opdrachtgevers en anderen werden door de deelnemers genoemd als essenties. De bijbehorende reader *Connectiviteit in Rotterdam, vier gebieden 1990–2014* laat in vier tijdlijnen zien hoe het perspectief 'allen stadmakers' terugkijkend zich ook al laat herkennen. Deze manier van kijken geeft bijvoorbeeld in de 'gebiedsbiografie' van Katendrecht zicht op de nauwe verwevenheid tussen de ontwikkeling van vastgoed en stedelijke infrastructuur en de ontwikkeling en groei van alles in en om Theater Walhalla. Niets nieuws dus, maar 'je gaat het pas zien als je het doorhebt'.

De stap naar 'stadmakers' is inmiddels ook verankerd: vanuit het eerste Stadmakerscongres in 2014 is de betrokkenheid van de gemeente en de marktpartijen in de Van der Leeuwkring geborgd in organisatie en financiering van het programma. Met deze derde stap is *privaat initiatief met meerwaarde voor de stad* voorbij 'initiatief' naar 'praktijken' gebracht: de erkenning dat het (be)staát, en stevig ook. En dat de uitdaging is om in die praktijken te komen tot gedeeld leren tussen formeel/informeel, binnen/buiten, instituut/initiatief.

CONNECTIVITEIT

Vanuit dit denkraam doet het denkschema 'top-down versus bottom-up' dan ook geen recht. Onderscheid is er,

1 Arie Lengkeek/AIR (red.), *Stedelijkheid als rendement, privaat initiatief voor publieke ruimte*, Trancity 2008.

2 Voor een mooi overzicht van longlisten, genomineerden en laureaten van de afgelopen jaren: zie <www.vanderleeuwkring.nl>.

dat is niet weg te poetsen, maar zit veel meer tussen 'systeemwereld' en 'leefwereld'. Omdat we formele partijen op een informele en open manier in het gesprek uitnodigen, wordt ook dat onderscheid niet zwart-wit, een spanning tussen 'wij en zij', maar juist spanning die *binnen* professionals zit. Daarmee is het een spanning die productief is te maken en verbindend werkt.

Ondernemende ambtenaren, calculerende burgers, maatschappelijke ondernemers: hybride is de standaard geworden. Die constatering deed ook de Duitse *Urban Catalyst* Klaus Overmeyer. Hij gaf na z'n Rotterdamse stadsbezoek als *Guest Urban Critic* een hele catalogus 'Agenten' terug: stadmakers werden niet gecast op hun institutionele achtergrond of positie, maar op hun drijfveren en karaktertrekken. Archetypes als *wichelroedeloper*, *verzamelaar*, *submarine agent*, *hands-on-activist*, *spreekbuis*, *have-not met radar* zijn de actoren, agenten van de nieuwe stadsontwikkeling. Deze subjectieve lijst, een weerslag van de ontmoetingen tijdens zijn stadsprogramma, is als poster opgenomen in het verslag. Naar die poster is nog steeds vraag: hij helpt mensen zichzelf te positioneren en te begrijpen in de ongeregelde categorieën van de leefwereld. Hij blijkt te appelleren aan het gevoel dat het niet gaat over institutionele rollen en posities, maar over competenties en drijfveren, en bovenal over de potentie tot verbinden.

Wat wij zo werkendeweg in onze praktijk ontwikkelden, werd voor ons ook herkenbaar als patroon bij anderen. Systematischer en consequenter is de aanpak van de Rotterdamse filosoof Henk Oosterling, met wie we in 2006

het publiek onderzoek Rotterdam Vakmanstad organiseerden, dat de start was voor het project Rotterdam Vakmanstad/Skill City³. Leg niet de focus op het subject, maar verrijk de relaties en interacties eromheen, is de kern van zijn filosofie op basis van denkers als Paolo Freire en Markus Gabriel. Vanuit het project Rotterdam Vakmanstad/Skill City krijgen kinderen in de wijk Bloemhof gedurende hun basisschoolperiode – en aansluitend inmiddels ook in hun middelbareschooltijd – extra lessen in filosofie, koken, tuinieren, judo. In deze vakken ontwikkelen ze ervaringen en vaardigheden die hen helpen zichzelf te respecteren en vandaaruit zich tot de ander te verhouden. Niet het individu, maar de connectiviteit van het individu. Niet de binnenkant, maar de relaties.

In het domein van de ruimtelijke ordening is het de Rotterdamse bestuurskundige Geert Teisman die een soortgelijke stelling inneemt, naar aanleiding van zijn onderzoek naar complexe ruimtelijke besluitvormings-trajecten. Veelzeggend is zijn anekdote dat hij nergens het 'besluit om de Erasmusbrug te bouwen' kon lokaliseren. Dat leerde hem hoe dit soort projecten tot stand komen in complexe ketens van besluitvorming. Binnen die ketens heeft iedere stap z'n eigen logica en kwaliteit – dat beheersen we goed, maar is niet meer genoeg. Sturing op de kwaliteit van het gehele proces betekent volgens Teisman sturing op de kwaliteit van interactie tussen de schakels. Ook hier verschuift de aandacht dus naar connectiviteit.

Wat betekent die verschuiving nu voor ons? Allereerst dat we het perspectief op veranderende spelers neutraal kunnen houden. Het is niet zinvol en

productief om de traagheid van verandering of kanteling bij gemeente, corporaties of grote marktpartijen voortdurend te benadrukken. Vanuit het informele contact blijkt immers: ook daar zoeken professionals verandering en vernieuwing om hun werk goed en zinvol te kunnen uitvoeren. Het accent op connectiviteit betekent voor ons daarom: arena's bouwen waarin we hen in positie brengen om met andere betrokken partijen tot gesprek te komen, op zoek naar een gedeeld handelingsperspectief. Sterker nog: dat helpt de publieke dienst en maatschappelijke instituties ook weer in het helder (opnieuw) nemen van hun rol en verantwoordelijkheden in publieke doelen. Hajer e.a. analyseren dit treffend in de NSOB-PBL-publicatie *Leren door doen*. Het perspectief verschuift van de overheid als netwerkorganisatie naar een participerende overheid, die vanuit publieke doelen aansluiting zoekt bij maatschappelijk initiatief.⁴

LERENDE STAD

AIR bouwt actief aan een netwerk van stadmakers in een lerende stad. Als Rotterdams centrum voor architectuur, stedenbouw en stadsontwikkeling hebben we een bijzondere middenpositie: we zijn een culturele instelling die opereert in het veld van de stedelijke ontwikkeling. Anders dan vrijwel ieder ander in dit veld, zijn we dus niet zelf verantwoordelijk voor realisaties, concrete projecten. Wél zijn we aanspreekbaar op de cultuur waarin de stad gebouwd wordt, zoals eerder geschetst vanuit de Van der Leeuwkring.

Die stadscultuur kan niet anders zijn dan een cultuur van leren: een voortdurende aaneenschakeling van *feedback*

en *feedforward*: leren van wat er is gerealiseerd, leren van wat er zal komen. Leren kan alleen in een open en gelijkwaardige omgeving: daarvoor bouwen wij de context. Dat betekent dat we niet direct aansturen op de oplossing aan het eind van een moment, op deals of afspraken. We kiezen een minder directe weg: we sturen op het zichtbaar worden van gedeeld belang, gedeelde agenda's en waarden; vandaaruit nodigen we uit tot het formuleren van gedeelde handelingsperspectieven. De Engelse designfilosoof John Thackara, die zich inzet voor soortgelijke trajecten van leren en innoveren, vat het samen op een treffende manier: 'Build a shared perception of new opportunities, a good idea of how to exploit them; and new connections between people to make those actions happen.'⁵ Daarin hebben we een rijk repertoire opgebouwd, maar daarin zit ook nog een enorm potentieel voor groei in de grensgebieden; onder meer in samenwerkingen met kunstenaars en social designers.

Het begint bij het bouwen en vertellen van verhalen. Jane Jacobs zei het al: 'I have always liked the emphasis

3 Henk Oosterling heeft over het project en denken achter Vakmanstad Rotterdam diverse publicaties geschreven. Een goed overzicht is te vinden op de website <www.vakmanstad.nl>. Het project wordt ondersteund en onderzocht voor wetenschappelijke validatie door St. De Verre Bergen, een Rotterdamse filantropische organisatie.

4 Martijn van der Steen, Jorren Scherpenisse (NSOB), Maarten Hajer, Olav-Jan van Gerwen, Sonja Kruitwagen (PBL), *Leren door doen, overheidsparticipatie in een energieke samenleving*, 2014.

5 Zie zijn blog <www.doorsofperception.com>.

on stories, because these are the only kinds of ways that you can speak about complexity and complex connections.⁶ Dat doen we op locatie, door met betrokkenen uit complexiteit een open verhaal op te bouwen dat sturing en richting kan geven. Dat doen we ook actief op het niveau van de stad en stadscultuur. Sinds 2008 nodigen we jaarlijks een *Guest Urban Critic* uit, een buitenlands expert die zijn sporen verdiend heeft in het maken van de stad. We nodigen de *critic* uit om enkele dagen in Rotterdam te zijn en in het werk kennis te maken met de praktijken en personen in de stad. De formele en institutionele, maar ook de informele en opkomende praktijken, waar we door middel van workshops en wandelend de verhalen laten vertellen. In een publieke lezing voor een ruime en diverse groep stadmakers geeft de *critic* zijn perspectief op de stad terug, vanuit zijn eigen ervaring en expertise. Van dit zelfgevraagde *assessment* van de stad blijkt de belangrijkste opbrengst te zijn: sterk uiteenlopende stadmakers hebben een gedeelde referentie, een gedeeld verhaal, soms zelfs een gedeelde taal. Met personen als Larry Beasley (Vancouver), Allan Jacobs (*great streets*), Patrick Janssen (Antwerpen), Klaus Overmeyer (Berlijn, *Urban Catalysts*) en Uli Hellweg (Hamburg, IBA) is in de afgelopen jaren een Rotterdams repertoire ontstaan dat inspiratie, gedeelde agenda's en ook concrete acties heeft opgeleverd. Hun bijdrage gaf taal om het speelveld te bespreken, concept om het te begrijpen en motief om het ook actief vorm te geven. Een vergelijkbaar patroon zien we in de beweging die de culturele sector in Rotterdam maakt door de introductie

van het begrip 'stadscultuur': dat brengt culturele partijen in stelling om actief ook hun bijdrage en belang bij een stedelijke, ruimtelijke agenda te formuleren. Het slaat een brug tussen domeinen en nodigt uit om voorbij de eigen logica te komen.

Dat leerproces op het niveau van de stad als geheel hebben we ook altijd verbonden met de praktijken in de stad. In deze verbinding zit voor ons de komende periode ook een grote sprong die we willen zetten door het optuigen van een serie Stadslabs. In de Stadslabs wordt werkendeweg de inhoud van het Stadmakerscongres gevormd – en het Stadmakerscongres geeft de Stadslabs een dwingend motief om de praktijk van de plek en de waan van de dag te ontstijgen, en om de grenzen tussen disciplines, instellingen en kijktrechters uit te gummen. Het zijn trajecten die in concrete *messy practices* nieuwe en vernieuwende actoren gelijkwaardig positioneren en in relatie brengen met een strategische stadsagenda. In die praktijken komt het erop aan: daar schuurt het, daar zit de overheid als veelkoppig monster, de scheve balans tussen betaalde tegenkrachten en onbetaalde voortrekkers, gesprekspartners die als weermannetjes wisselen in aanspreekbaarheid, participatie-trajecten die legitimatie zoeken maar expertise over het hoofd zien.

Tegelijk hebben wij de overtuiging dat in die praktijken de vernieuwing te vinden is: niet primair in het discours. Het discours heeft grote betekenis in het duiden, woorden geven, waarderen – maar de kiemen liggen elders. In praktijken groeit gedeeld belang en bewustzijn en ontstaan nieuwe vormen van leiderschap en sturing die dienend zijn voor collectief belang en collectieve

actie.⁷ Een infrastructuur die dat erkent, die tegelijkertijd bouwt aan praktijk en discours, kan een wezenlijke verschuiving mogelijk maken. Door de verbinding op beweegredenen, op empathie, kunnen praktijken die nu nog uitzonderlijk, zonderling of bijzonder zijn *viral* gaan – iets waar we nu al jaren tegenaan drukken.

STADMAKERS- INFRASTRUCTUUR

Deze bundel agendaert de stap voorbij initiatief en pionieren naar een gelijk speelveld. Het vormgeven van dat speelveld is hierboven geschetst, passend bij de Rotterdamse stadsgeschiedenis en stadscultuur. Om op een Rotterdamse wijze nu verder te bouwen aan gelijkwaardigheid, realisatiekracht en betekenis van dat speelveld, is onze opgave voor de komende periode: het helpen ontvouwen van een *stadmakers-infrastructuur*. Een infrastructuur die de symbiose tussen praktijk en verhaal mogelijk maakt. Eén die niet vooraf als blauwdruk wordt ontworpen, maar die zich ontvouwt in het werken op en aan het speelveld. Eén die niet louter een optelsom is van wat er uit de *grass roots* van dat veld opbloeit, maar die ook actief stuurt op een *cultuur*. In dit laatste deel van het essay schetsen we twee lijnen waarlangs we aan die infrastructuur willen bouwen. De eerste gaat over de actoren: infrastructuur die het mogelijk maakt actief te schakelen tussen ongelijke spelers in een gelijkwaardig speelveld. De tweede gaat over de ruimte: infrastructuur die het mogelijk maakt actief te schakelen tussen strategie en structuur van de stad en de '189 plaatsen van betekenis' die haar samenstellen.

Eerst de ongelijke spelers in een

gelijkwaardig speelveld. Uli Hellweg, die als *Guest Urban Critic* in 2014 in Rotterdam was, gaf zijn lezing de titel 'Stadmakers Rotterdam – a new model of civil-society based urban development?'⁸, en gaf als buitenstaander zicht op de lange wortels van deze cultuur, tot in de stadsvernieuwing. Hij sloot af met de opmerking dat er wellicht geen beter moment is dan nu om met elkaar te komen tot een *City Contract* tussen alle betrokken spelers. Dat 'contract' zou de actuele cultuur van stadmaken in een aantal principes en omgangsregels moeten zekeren. Bij die suggestie laat hij het voor Rotterdam. Wie echter zijn werk bij de IBA Hamburg bekijkt, ziet dat een dergelijk contract aan de basis van de IBA lag. De *IBA Konvention* is ondertekend door een bonte parade van spelers uit overheid, markt en *civil society*, die daarmee een gezamenlijke basis leggen door zich uit te spreken over 1) commitment op doelen, 2) gezamenlijke projectstructuren, 3) gezamenlijke kennisdeling en communicatie, 4) opbouw van een netwerk en uitbouwen van een inclusieve plancultuur, 5) kwaliteitsborging, 6) een open regime voor toegang van nieuwe partners.

Bijzonder aan IBA is, dat concrete bouwproductie en reflectie daarop direct aan elkaar gekoppeld worden.

6 Zie <www.ideasthatmatter.com>, waar Jane Jacobs in 2005 in een interview hierover spreekt (vol. 3, nr. 3).

7 Inspiratie hiervoor komt van Otto Scharmer, MIT/Presencing Institute, die onder meer het model *Theory U* ontwikkelde. In een notendop is dit verwoord in het online paper 'The blind spot of Economic Thought: Seven Acupuncture Points for Shifting to Capitalism 3.0', 2009.

8 Een bewerking van de lezing is gepubliceerd op <www.stadmakerscongres.nl>.

Door de afgebakende periode, gebied en mandaat kan een dergelijk contract werken. In de Rotterdamse situatie kiezen we er niet voor om direct op een dergelijk Stadmakerscontract aan te koersen als start van een traject. We plaatsen het als stip op de horizon, waarvan we in de komende periode in een traject van gezamenlijk laden en gummen de inhoud vormgeven.

Elementen van zo'n Stadmakerscontract zijn nu al te oogsten in de stad. De Afrikaander Coöp geeft als eerste operationele wijkcoöperatie een stevige les in zelfbeschikking in economie en zeggenschap, geïnspireerd vanuit het fundamentele *right to the city*. Het Schieblock als gebouw geeft een les over de ontwikkeling van waarde en de transactie/overdracht daarvan tussen de eigenaar (LSI), de ontwikkelaars (ZUS en CODUM) en de dagelijkse gebruikers. Als gebied leert het Schieblock hoe die overdracht van waarde met de stad als partij veel problematischer is – wat een scherp kompas op publieke doelen vraagt, de participerende overheid in plaats van de overheid als netwerkorganisatie. Katendrecht leert hoe gebiedsontwikkeling met culturele motoren ze niet opgebruikt, maar oplaadt en versterkt, en dat daar lange waardeketens voor geschakeld moeten worden. En dat met al dat denken over connectiviteit de betekenis van fysieke verbindingen niet vergeten mag worden: de Rijnhavenbrug materialiseert publieke waarden op z'n best.

Tegelijkertijd biedt zo'n Stadmakerscontract het motief om in andere gebieden te werken aan opheldering, aan *feedforward*, vóóruitblikkend leren. Hoe kan in het Zomerhofkwartier, waar corporatie Havensteder condities biedt voor een slimme vorm van langzame

verstedelijking met Stipo als kwartiermaker, het principe van 'de hoogste bieder' of zelfs 'als er morgen een bod wordt uitgebracht' voor het vastgoed worden losgelaten? Wie voegt in die condities waarde toe, wie oogst die waarde ook? Onder welke condities kwalificeren de huidige gebruikers zich op termijn ook als kopers? Dezelfde vraag is te stellen voor de Hofbogen, direct daarnaast. Of geldstromen naar een wijk toetrekken: kunnen wijkcoöperaties die nu in opbouw zijn, zoals de eerder genoemde Afrikaander Wijkcoöperatie of ook de Delfshaven Coöperatie in Bospolder-Tussendijken via een op maat gesneden vorm van *right to challenge* zich ook kwalificeren in aanbestedingstrajecten voor diensten in en voor de buurt? Of: culturele waardemakers in Rotterdam-Zuid (RAAF, Proeftuin Feijenoord, Verhalenhuis Belvedere, Wandschappen/DNA Charlois, Stichting BAD/NAC, Afrikaanderwijk Coöperatie) vertrekken vanuit het domein van de cultuur, maar hebben hun werking en effect in het domein waar megaprogramma's als het Nationaal Programma Rotterdam-Zuid of het bouwproject Hart van Zuid aan werken. Wanneer en hoe wordt hun expertise, netwerk, bijdrage *voorbij* het domein van cultuurmaken in stelling gebracht in het domein van stadmaken? Welke infrastructuur brengt kortsluiting tussen parallelle werelden?

Een tweede infrastructuur gaat over de relatie tussen de structuur van de stad en de ontwikkeling in de onderdelen daarvan. In het jaar dat de toenmalige Antwerpse burgemeester Patrick Janssen als *Guest Urban Critic* Rotterdam bezocht, was zijn stadsbouwmeester Kristiaan Borret er uitgesproken over: Nederlanders komen

naar België voor ons incrementalisme, bottom-up. Wij gaan naar Nederland voor jullie planningscultuur. Maar vergeet niet dat de essentie daartussenin ligt: een responsieve structuur van de stad, die een helder verhaal vertelt dat uitnodigt tot onverwachte aanvulling en invulling. De stadsbouwmeester vond aan de andere kant van het spectrum een jaar later een onverwacht medestander in Klaus Overmeyer, die ocriep de stad niet te denken als een verzameling van 21, 7 of 3 VIP-projecten, maar haar te denken vanuit '189 plaatsen van betekenis'. Dat vraagt om het ontwerpen aan de stad op de agenda te houden: niet alleen voor plaatsen waar ontwikkelingsdruk en economie hoog zijn, juist ook daar waar we toe zullen moeten naar een vorm van *planning beyond growth* (Yvonne Rydin).⁹ Waar zien we de opgave voor het ontwikkelen van een dergelijke 'responsieve' stadsstructuur?

Als eerste: lokale spelers veranderen de omgang met stedelijke issues. Een sterk voorbeeld hiervan is de kwestie van luchtkwaliteit. Als opgave is luchtkwaliteit door de overheid al jaren in behandeling, met een technocratisch gestuurd planproces waarin de focus ligt op grootschalige infrastructurele oplossingen. Daarnaast – of beter: tegenover staan actiegroepen die door eigen metingen en acties de urgentie van handelen onderstrepen en aanwakkeren. Maar er dient zich nu ook een groep ontwerpers, bewoners, experts aan die een Stadslab ontwikkelde waar een andere oplossingsstrategie wordt gevolgd: specifieke oplossingen voor deelproblemen op beperkte schaal toepassen, monitoren en collectief beoordelen op hun potentiële bijdrage aan een structurele oplossing. Die

insteek blijkt beweging te brengen en wordt door de stad omarmd. Nu verder betekent: ook andere *wicked problems* in het oplossend vermogen van direct betrokkenen brengen.

Als tweede: lokale spelers brengen continuïteit in waar institutionele spelers tot stilstand zijn gekomen. Sterk voorbeeld hiervan is het kunstenaarscollectief BAD in Charlois. Sinds de jaren tachtig zijn zij daar gevestigd in een oud schoolpand. Hun Nieuwe Ateliers Charlois en bijbehorend fonds MYA-MYA (*mind your area, move your ass*) maakten slim gebruik van leegstand in deze wijk, voorafgaand aan sloop en vernieuwingsplannen. Daarmee maakten ze Charlois stilletjes tot dé internationale draaischijf voor studenten aan de kunstopleidingen in de stad, zowel voor woonruimte als voor ateliers. Hun aanpak, kun je gerust stellen, was de essentiële factor in het internationale profiel en het 'ecosysteem' van Rotterdam als kunststad. In de afgelopen periode zijn de wooncorporaties grondig geheroriënteerd en gereorganiseerd. Hetzelfde geldt voor de deelgemeentes. De kunstenaars zijn gebleven – en blijven onverdroten voortbouwen aan het aan de stad binden van Charlois. Laatste idee: een veerverbinding tussen het opgekomen Katendrecht en Charlois, letterlijk en figuurlijk in het verlengde van de Rijnhavenbrug. Nu verder betekent: dit 'kunstenaarsinitiatief' niet als kunst zien, maar als stadmaken. En het kracht geven door het stadsontwerp dat het rivierlandschap en de langzaam-verkeerinfrastructuur verbindt. Niet om een bootje, maar om een stadswijk.

9 Zie: Yvonne Rydin, *The future of planning, beyond growth dependence*, Policy Press 2013.

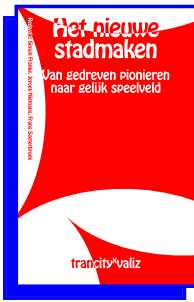
GROND

Eén ding zou het proces waarin de geschetste contouren van een 'stadmakersinfrastructuur' zich in de komende tijd verder ontvouwen, enorm helpen en versnellen. De vernieuwing zit in de praktijken, stelden we eerder. Maar een nieuw verhaal voor wat de stad is en zou moeten zijn, een verhaal dat ons tekort aan verbeeldingskracht voor verdere ontwikkelingspaden tegemoetkomt en taal en denken kan sturen, dat zou helpen. Een dergelijke belofte tekent zich voor ons helder af in het pleidooi van *how to build a fairer city*, van onder anderen de Amsterdamse economisch geograaf Ewald Engelen.¹⁰

Een *fairer city* is een *grounded city*, waarin het succes van de stad niet extern wordt afgemeten in de competitie met andere steden, maar intern, aan 'a city's internal ability to distribute mundane goods and services which ensure the civilised life of the largest number of its people.' Hoe we met elkaar in een stad leven, veronderstelt een economie op zich, die een logica en praktijk kan hebben die zich verhoudt tot plaatsen van betekenis. Het gaat dan precies om die publieke sfeer en voorzieningen waarover mensen zich nu ook druk maken: van zorg, van bibliotheken en scholen, van de vuilnisophaaldienst, van buitenruimte-onderhoud, maar ook van (breedband) internet en duurzaam transport. Het is geen pleidooi voor een gesloten, lokale economie, maar voor een heterogene die lokaal organiseert wat lokaal van betekenis is. Dit impliceert een verschuiving, 'from seeing the private sector as a source of enterprise and dynamism to seeing the public and third sectors as a source of initiative, experiment and legitimacy. (...)

The grounded city is a site of diverse experiments and learning which could and should be publicly led.' Dat leerproces, daarvan zouden we in Rotterdam graag grondig werk willen maken.

10 Zie: Ewald Engelen, Sukhdev Johal, Angelo Salento & Karel Williams, 'Towards a fairer city', 2014, gepubliceerd door *the Guardian*, online daar ook te vinden.

Het artikel dat u zojuist heeft gelezen is onderdeel van de publicatie:

Het nieuwe stadmaken

Van gedreven pionieren naar gelijk speelveld

Redactie: Simon Franke, Jeroen Niemans, Frans Soeterbroek

ISBN 978-94-92095-05-3

Deze essaybundel is een uitgave van trancity*valiz i.s.m. Platform31 en Jaar van de Ruimte. Het thema van het boek is de sterke groei van lokale initiatieven in de leefomgeving. Dat gaat van gebruik van leegstaande gebouwen tot stadslandbouw op braakliggende terreintjes tot organische gebiedsontwikkeling. Aanvankelijk waren het vaak tijdelijke projecten in de pauze van de ruimtelijke ontwikkeling, veroorzaakt door de economische crisis. Maar burgers en professionals ontdekken hoe leuk het is om zelf je leefomgeving vorm te geven – je eigen woning, je eigen buurthuis, je eigen sociale onderneming – om zelf de stad te maken. Nieuwe energie komt vrij, bewoners nemen het publiek domein in bezit, publieke waarden zijn belangrijker dan zo veel mogelijk geld verdienen, nieuwe vormen van collectieve samenwerking ontstaan.

Na een aantal jaren pionieren dienen zich vragen aan. Bijvoorbeeld hoe projecten die draaien op onvermoeibare vrijwilligers en/of tijdelijke subsidies gecontinueerd kunnen worden. En: we vinden het denken in de tegenstelling bewoners-gebruikers versus overheid en marktpartijen niet productief, maar hoe kunnen lokale initiatieven dan doordringen in de institutionele praktijk van ruimtelijke ordening en stedelijke ontwikkeling? De volgende fase van de burgerinitiatieven dient zich aan; hoe ziet die eruit?

De publicatie bevat de volgende artikelen:

- *Gedreven pioniers* – Simon Franke, Jeroen Niemans, Frans Soeterbroek
- *Agenda stadmakers. Van burgerkracht naar burgermacht* – Joachim Meerkerk
- *Stadmakers als happy infiltrators in de systeemwereld* – Frans Soeterbroek
- *De (her)ontdekking van de publieke zaak* – Simon Franke, Bart Lammers, Arnold Reijndorp
- *Het onbenutte potentieel. Klein initiatief voorkomt grote interventies* – Marc Holvoet, Ed Ravensbergen, Peter Paul Witsen
- *Open stad* – Zef Hemel
- *Urban curators. Ontwikkelen zonder eigendom* – Saskia Beer, Sabrina Lindemann, Emilie Vlieger
- *Stadmakers Rotterdam. Connectiviteit, common grounds, contract* – Arie Lengkeek
- *Begin ergens!* – Marije van den Berg, Marit Overbeek
- *Ondernemerschap en de emancipatie van het stadmaken* – Sjors de Vries
- *Financiering van de uitkomsteneconomie* – Joost Beunderman
- *Inzichten en praktijken* – Stadmakers in het land
- *Het nieuwe speelveld voor stadmakers* – Frans Soeterbroek, Jeroen Niemans, Simon Franke

De publicatie is à €19,50 verkrijgbaar in de boekhandel of via de [webwinkel](#) van Trancity.

Copyright 2015

Op de tekst in deze uitgave is een Creative Commons Naamsvermelding–Niet-Commercieel–GeenAfgeleideWerken licentie van toepassing. De gebruiker mag het werk kopiëren, verspreiden en doorgeven, onder de volgende voorwaarden:

- *Naamsvermelding.* De gebruiker dient bij het werk de door de maker of de licentiegever aangegeven naam te vermelden (maar niet zodanig dat de indruk gewekt wordt dat zij daarmee instemmen met uw werk of uw gebruik van het werk).
- *Niet-Commercieel.* De gebruiker mag het werk niet voor commerciële doeleinden gebruiken.
- *Geen Afgeleide Werken.* De gebruiker mag het werk niet bewerken.